

תוכן העניינים

ז	פתח דבר
1	מבוא

מחשבות רגועות משפת האגם

9	הקדמה
12	אחרית דבר
14	אחרית דבר נוספת
17	1. האנושות והטבע
21	2. הרוחניות והחומרנות
27	3. הרגשות והתאוות
32	4. העיקרון והגורם הטרומי חומרי
39	5. היין והיאנג
44	6. האמנות והמדע
50	7. האני הבטל והאלמוות
54	8. המזוקק והגולמי
62	9. הדרך והגורל
67	10. הטוב והרע
72	11. החירות והמעורבות
77	12. המאבק והאנושיות
83	13. הטקס והחוק
88	14. החיפזון והפנאי
95	15. המדע והחיים
99	16. האני והאחר
103	17. האלוהות והנאורות
108	18. התנסות ומחשבה

116	19. הרוחות והאלוהויות
120	20. העירוניות והכפריות
124	21. החיים והתודעה
132	22. העל-תופעתי והנגיש
138	23. ההיסטוריה והאלוהות
143	24. ההוויה ומראיתה
149	25. טבע האדם והגורל
155	26. הדרוך והרפה
162	27. ההיסק והסיכום
168	28. האינטואיציה וההיגיון
174	29. האינסופי והשלם בפני עצמו
182	30. ההשקפה הערכית והנפש המוסרית

נספחים

189	הזירה האינטלקטואלית בסין בשנות הארבעים של המאה ה-20
	א. ההיסטוריה האינטלקטואלית מסוף התקופה המסורתית
189	ולתוך העידן המודרני
194	ב. האכזבה מהלאומיים והחששות מפני הקומוניסטים
198	ג. השפעת המלחמה על חוגי האינטלקטואלים
	ד. ההתפכחות ביחס למערב והיחסים האינטלקטואליים
200	עם המערב
205	ביוגרפיה קצרה של צ'יאן מו
215	ביקורת התרבות המודרנית של צ'יאן מו
215	א. טבע התרבות האנושית
227	ב. ביקורת הדת המערבית, המדע והחיים המודרניים
239	לוח כרונולוגי לתולדות סין
241	רשימת מקורות
250	מפתח גלוסר מוער

פתח דבר

בשנת 1995, כאשר התעניינתי בדיון בשאלת השקפת החיים (*Lebensanschauung*) במחשבת סין המודרנית, הציעה לי פרופסור איירין איבר, מן החוג ללימודי מזרח אסיה באוניברסיטה העברית, לקרוא עבודות של ההיסטוריון וחוקר תולדות התרבות והמחשבה הסינית צ'יאן מו (Qian Mu 錢穆, 1895-1900). באותה שנה נסעתי לבייג'ינג ולמדתי עד כמה רחב הוא היקף העבודות שכתב צ'יאן – אוסף כתביו מקיף יותר מחמישים כרכים – ורובן מתרכזות בהוגים סינים וברעיונותיהם, במקורות מסורתיים ובתקופות היסטוריות.

ספר אחד, 'מחשבות רגועות משפת האגם' (*Hushang Xiansilu* 湖上閒思錄), שנכתב בשנת 1948, היה יוצא דופן משאר הספרים ומשך את תשומת לבי. מכיוון שחיבור זה אינו עוסק בלימוד של נושא מסוים, ומועד חיבורו עדיין במסגרת הזמן שלפני הפיצול בין סין לטאיוואן (1949), ציפיתי למצוא בו את הפיתוח של צ'יאן למחשבתו שלו. ואכן כך היה. מיד כשהתחלתי לקרוא בו את הוקסמתי, ומתוך התלהבות, אולי מוגזמת, התחייבתי לעצמי לתרגם אותו לעברית. בשלכיו הראשונים של התרגום עבדתי עם הטקסט שהופיע בהוצאת דונגדה (*Dongda Tushu* 東大圖書) בטאיוואן בשנת 1984. אך לפי בקשת בעלי הזכויות על כתביו מאז מותו (Sushulou wenjiao jijinhui 素書樓文教基金會) החלפתי לנוסח שיצא לאור בשנת 2001, שהיתוספו לו הערות של העורכים (המסומנות בסוגריים עגולים).

'מחשבות רגועות משפת האגם' עדיין לא תורגם מסינית לשפה אחרת, ובכך הוא שונה מרוב התרגומים ממקורות סיניים שנעשו בידי מלומדים בארץ הבקיאים בשפה הסינית, וכמובן התרגומים משפה מתווכת. לכן, לחיוב ולשלילה, הבחירה בטקסט היתה יצירתית. צ'יאן מו כתב בשפה ספרותית הנחשבת לגבוהה בעיני דוברי סינית עכשווית. התרגום לעברית שואף לקרב את הטקסט אל הקוראים ולכן הוא משלב סגנון ספרותי ויומיומי ואף נעזר במונחים לועזיים. הספר משופע בציטוטים וברמזים למגוון מקורות מסורתיים. תרגמתי את כל הציטוטים, גם של חיבורים שתורגמו לעברית, והקפדתי להביא בהערות את הנוסח של התרגומים האלה. צ'יאן מו מרבה

לצטט כאן מיצירות המשורר טאו יואן-מינג 陶淵明, Tao Yuanming, 365-427), מ'קלסיקת התמורות' על נספחיה וממקורות קונפוציאניים, בודהיסטיים ודאואיסטיים, או לרמוז אליהם. בתרגום הקפדתי לסמן את הציטוטים, אולם רק במקצת המקרים ציינתי מראי מקום. השיקול שהנחה אותי היה התחשבות בתרומתם לדיון וחשיבותם במסגרת המורשת הלמדנית הסינית. התייחסויותיו של צ'יאן לאמירות של פילוסופים מערביים מלוות בהערות.

הקשיים בתרגום מתעוררים כבר בכותרת, אשר בתרגום מילולי רומזת לרשמים או לרשימות של מחשבות או הרהורים, שלווים או רגועים, מן האזור המזוהה עם האגם או פני האגם גופם. שלוש ההקדמות, למהדורות השונות, מלמדות שצ'יאן מו כתב את הספר באזור אגם טאיחו (Taihu 太湖), הסמוך למקום הולדתו בפרובינציית ג'יאנגסו (Jiangsu 江蘇), בימים שלימד באוניברסיטת ג'יאנגנאן (Jiangnan 江南). הספר נכתב במקום שהיה קרוב ללבו (שם גם נקבר, בסופו של דבר, בשנת 1992, שנתיים לאחר מותו), בשעה שחש שחרור נפשי, שעמד בניגוד מוחלט לאירועים הקשים והמדאיגים שהתרחשו בעת שסין הייתה שסועה במלחמה פנימית בין הלאומיים ובין הקומוניסטים. דומה שמתוך כוונה להתמודד עם השאלות הלאומיות הוא ראה ברכה ביכולתו להתנתק מהשפעת הנסיבות הנתונות ולחשוב באופן שקול. היות שהשם המקורי מדגיש את הזיקה בין האגם ובין תהליך החשיבה והכתיבה, בחרתי לקשר את המחשבות הרגועות עם 'שפת האגם' שבעברית מעלה גם את הקשר השפה, המופיעה כגורם חשוב בטקסט.

בשפה הסינית סימניות רבות מייצגות מגוון מובנים, לכן לפרקים סימנית מסוימת מתורגמת לעברית בשני אופנים קרובים אולם שונים. לדוגמה: הסימנית shen 神 מתורגמת בדרך כלל 'אלוהות' או 'אלוהי', אך לפי ההקשר גם 'רוחות'; הסימנית renlei 人類 מתורגמת בדרך כלל 'המין האנושי' ולעתים 'בני האדם'. לעומת זאת, 'טבע' בעברית מתאים בכמה מקומות לתרגום הסימנית tian 天, שמים, ובאחרים לתרגום טבע האדם או טבע במובן אופי הדברים 性 xing.

בגוף התרגום משולבות סימניות סיניות אשר נועדו לכוון את הקוראים המתמצאים בכתב הסיני להבנה מדויקת ככל האפשר. בכתבת הסימניות השתמשתי בסגנון שלפני הרפורמה, שצ'יאן עצמו השתמש בו, ובתעתיק המודרני פין-יין (pin-yin) לאנגלית. מאחר שאין תעתיק עברי מוסכם, פעלתי על פי מיטב הבנתי ובישטיות בניסיון לחקות את התעתיק באמצעות אותיות עבריות. כדי להקל על מי שיבקשו ללמוד את המקור ולהשוותו לתרגום, מצוינים מספרי העמודים בגוף העבודה, מוקפים בסוגריים רבועים.

בנספחים לספר נכללים: רקע היסטורי, ביוגרפיה קצרה של צ'יאן מו, ודין המרחיב ומבקש להעמיק כמה היבטים מרכזיים בהגותו כפי שהיא עולה מהטקסט. חותמים את הספר לוח כרונולוגי, רשימת מקורות ומפתח-גלוסר מוער ובו שמות האישים והדמויות המוזכרים בטקסט, השושלות, האסכולות, המקומות, האירועים ומושגי יסוד בהגות הסינית ובכלל.

*

בראש ובראשונה אני מודה לפרופסור איירין איבר מהאוניברסיטה העברית, שבזכותה יכולתי לעתים להרגיש שיש טעם בעבודתי. פרופסור צבי שיפריין מהאוניברסיטה העברית תרם מזמנו וקרא גרסה מוקדמת והוסיף את הערותיו. פרופסור ג'אנג חאו (Chang Hao) מאוניברסיטת מדינת אוהיו בארצות הברית סייע בקבלת מלגה בטאיוואן, שם יכולתי ללשט את התרגום וליצור קשר עם מוסדות ועם מומחים בנושא לימודי. כמו כן אני מודה לפרופסור ואנג פאנסן (Wang Fansen) מן 'האקדמיה סיניקה' בטייפה על עזרתו ועזותיו. פרופסור ליו (Liu Xianshu), גברת גן (Gen), העלמה מה (Vera Ma) וכל הצוות במרכז ללימודים סיניים בטייפה (漢學研究 Center for Chinese Studies 中心) סייעו לי ככל יכולתם ביצירת תנאים אידאליים ללימוד, בהיכרות עם גורמים רלוונטיים בתחום ובידידות. במיוחד נעים להזכיר את גברת ליו פי-צ'ין (Liu Fi-chen) ואת פרופסור יה האיי-יאן (Yeh Hai-yen) מבית צ'יאן מו (Ch'ien Mu House 錢穆故居) בטייפה שקיבלו אותי במאור פנים. פרופסור צ'ין ג'אופן (Qin Zhaofen), נציגת בעלי הזכויות על עבודותיו של צ'יאן מו (Sushulou 素書樓), נענתה לבקשתי לקבל את הזכויות והשיבה לשאלותיי. פרופסור צ'ין צ'יי-יון (Chen Chi-yun) מאוניברסיטת צ'ינג חואה, טאיוואן, ואוניברסיטת קליפורניה בסנטה ברברה, קליפורניה, מתלמידי הבולטים של צ'יאן מו, דן עמי בכמה שאלות חשובות והציע רעיונות שסייעו לי. פרופסור לורן פפיסטר (Lauren Pfister) מהאוניברסיטה הבריטיסטית בהונג קונג תמך בי בסבלנות רבה והעלה כמה רעיונות חשובים. ספי סרגוסטי וג'ויס האירו את עיני בכמה מקומות קשים. שגיאות שנותרו הן באחריותי בלבד.

חי צבר, אילנה שמיר, רם גולדברג ורוחמה הלוי בהוצאת הספרים מאגנס נרתמו לפרויקט הזה ופעלו ללא לאות כדי שהמוצר המוגמר יופיע כפי שראוי לו. בזכותם גם הזדמן לי לעבוד עם עורכת הלשון נילי לנדסברגר. תמיד אזכור בהתפעלות את הבנתה הבהירה ועזרתה בעיצוב הטקסט. תודה ליובל, להורי, לאמנון ומשפחתו, לליל ולניבה.

מבוא

כפי שצ'יאן מו מציין בהקדמה לספר, הוא כתב את 'מחשבות רגועות משפת האגם' באביב של שנת 1948, ופרקים מתוכו פורסמו כמאמרים בשני כתבי עת בזמנו. פרסום הספר התעכב עד שנת 1960 ועיכוב זה מלמד על התקופה. בעברה הקרוב הייתה סין נתונה ליותר ממאה שנות דיקוי אימפריאליסטי והשפלה לאומית, רפורמות כושלות, תנועות מרד, משברים פנימיים ואסונות טבע. בעתיד המיידית הייתה סין על סף כינונו של המשטר הקומוניסטי המאוואיסטי. מאז תחילתה של המאה ה-20 הייתה סין בעיצומו של תהליך גיבושו של סדר תרבותי חדש שהוקם על הריסות המסורת הקיסרית הקורסת. רבים ממרכיבי התהליך, שלווח בלחץ ובכפייה, הגיעו מבחוץ. דומה שהגורם המקשר בין כל המרכיבים היה המגמה המעורפלת המכונה בשם מודרניות או קדמה. המעבר מהסדר המסורתי לסדר החדש היה כרוך בשיבושים בתחושות הזהות והמשמעות של הפרט ושל החברה כאחד.

בספר זה ניסה צ'יאן מו לערוך מחדש את הציר שסביבו ניתן לאזן את התרבות המסורתית כדי שתתיישב עם תהליכי השינוי המודרני. על פי רוח המסורת ההומניסטית הקונפוציאנית הוא מדגיש ומסביר את ערכיות האדם במונחים הלקוחים מעולם ההתנסות האנושית, ונמנע באופן מודע מהשערות ביחס לנסתר. הוא מכיר בזיקה בין האדם, התרבות והטבע ובחשיבות טיפוחה של זיקה זו. בד בבד עם ההיבט ההומניסטי ניכרת דאגתו העמוקה לגורל הלאומי של סין ולתרבותה כגורמים חיוניים בסדר האנושי בעתיד. מבחינתו של צ'יאן מו, התיקון של העולם מתחיל בתיקון פנימי בסין.

במקום אחר כתב צ'יאן מו כי בזמן שלבה ונפשה של התרבות הישנה כמעט אבדו, לבה ונפשה של התרבות החדשה עדיין לא הגיעו לדרגה של חלופה ראויה.¹ בתולדות סין המודרנית קמו כמה דורות, בהם דורו של צ'יאן, שהבינו כי המסורת לבדה כבר אינה יכולה לשמש משענת תוכנית מלאה עבורם. אחד הנושאים המרכזיים בדיוני האינטלקטואלים היה השאלה

כיצד לעצב את התרבות באופן שתישמר הסיניות שלה ועם זאת היא תיתן מענה לצורכי התקופה המודרנית. היו שדחו את המסורת, היו שביקשו לשמר אותה, והיו שביקשו ליצור סינתזה חדשה שתשמר זיקה למסורת. היו שהתמקדו בצרכיה של סין, והיו שהרחיבו את הדיון לצרכים של האדם בכלל. הטקסט שלפנינו משלב את חיפוש הסינתזה הסינית החדשה עם שאלת התרומה של מסורת סין לתרבות העולמית.

צ'יאן מו, שהיה מחויב למסורת המחשבה הקונפוציאנית אך גם ביקורתי כלפיה, מרבה לדון באופן ביקורתי במחשבת המערב. הנושאים העולים בספר זה רבים ומגוונים, כפי שמלמדות כותרות הפרקים, וניתן לסכם אותם תחת ארבע כותרות כלליות: טבע הקיום האנושי, הדת, המדע ודפוסי החיים המודרניים. קריאה בטקסט מגלה את ההנחה שהקיום האונטי של האדם, היינו קרבתו אל רגשותיו, יסודו בכיבוד השורשים, וכי הקדמה חייבת להיות מבוססת על כיבוד המסורת. צ'יאן טוען כי הבנה זו מעוגנת במסורת הסינית. לעומת זאת, הוא גורס כי תהליך המודרניות או הקדמה, אשר מקורותיו בתרבות המערב, מפחית את ההתנסויות של הרגש האנושי החם בחברה ומציע חלופות אשר אינן הדבר האמתי. מבחינת ההשוואה התרבותית, דומה שההבחנה חדה מדי, שכן היא מתעלמת ממורכבות הזרמים במחשבת המערב. אולם כאשר מסירים מהרעיונות את השיוך הלאומי ומתעלמים מגישת 'אנחנו מול העולם', שהטקסט מבקר אותה ועם זאת אינו מצליח להתנער ממנה, נמצא לפנינו סינתזה המעשירה את הדיון המודרני בשאלות הקיום האנושי והקדמה. צ'יאן מו מבקש להסביר כאן את טבע התהליך, להזהיר מפני סחף לעבר המערב, ולגבש סינתזה בין-תרבותית חלופית שתשמר את הערכיות הקונפוציאנית ועם זאת תאפשר את הקדמה. לשם כך הוא עורך מחדש ערכים סיניים מסורתיים, כמו הנפש, טבע האדם, האחזות, אך מציג אותם בלבוש 'חדשני' ומקורי, באמצעות מונחי השפה, הזיכרון והרגש.

בטקסט שלושים פרקי הגות העוסקים במגוון נושאים. כותרות הפרקים מציינות צמדים משלימים, כגון האנושות והטבע, החירות והמעורבות, טבע האדם והגורל. בפרקים משולבים רעיונות של הוגים בודהיסטים ללא ציון שמם, הוגים דאואיסטים (Daojia 道家) דוגמת לאודזה (Laozi 老子, מאה 4 לפה"ס) וגיואנגדזה (Zhuangzi 莊子, 280-365 לפה"ס), ופילוסופים מערביים דוגמת אפלטון, שפינוזה, קאנט, הגל, פוירבך, מרקס, קונט, דרווין, שופנהאואר, ניטשה, דיואי, ראסל וברגסון. המקורות העיקריים הם באופן מובהק קונפוציאניים (Rujia 儒家), בהם קונפוציוס (Kongzi 孔子, 479-551 לפה"ס), מנציוס (Mengzi 孟子, 289-371 לפה"ס), שונדזה (Xunzi 荀子,

Gu Yanwu) ג'ו יאן-וו (1200-1130, Zhu Xi 朱熹), הוגים סינים שפעלו במחצית הראשונה של המאה ה-20 אמנם אינם מוזכרים בשמם, שכן צ'יאן מו נמנע באופן עקרוני מאזכור שמם של מלומדים חיים, אך הם נוכחים בדיון.

הטקסט מייצג סינתזה מקורית בין מחשבת סין למחשבת המערב. אין זו הסינתזה הראשונה אלא אחת האחרונות בתקופה שלפני העידן הקומוניסטי בסין. מבחינה זו הטקסט מסכם, אמנם לא באופן מקיף ומלא אך בוודאי באופן יצירתי, כחמישים שנות מפגש בין-תרבותי בין סין למערב משלהי המאה ה-19 עד סופה של מלחמת העולם השנייה.²

הסינתזה המוצגת כאן הייתה רלוונטית בימיו של צ'יאן מו והיא חשובה גם היום. ראשית, הכתיבה שלו מבוססת על בקיאות רבה במקורות המסורת הסינית ועל הבנה מעמיקה שלהם. לפני שכתב את 'מחשבות רגועות משפת האגם' הוא חיבר מקראות למקורות יסודיים במחשבת סין הקלסית וכתב עבודות מחקר על ההיסטוריה של סין, על תרבותה, על תולדות המחשבה והפילוסופיה הסינית בתקופות שונות. כמה מהעבודות האלה זכו בזמנן לביקורת אך גם להערכה רבה. השימוש בכתביו הרבים, אלה שכתב עד 1948 ואלה שלאחר מכן, נרחב ביותר וממשיך היום.³ דומה שמאז מותו בשנת 1990 אף הולך וגובר העניין בעבודותיו.⁴

2 מפגש מלומד מוקדם יותר של הסינים עם הישועים (Jesuits) מאירופה התקיים כבר בסוף המאה ה-16. ראו מונגלו 1999.

3 בטייפה יצאה לאור לאחרונה עבודה בת שישה כרכים עבים המסכמת באופן כרונולוגי את למדנותו של צ'יאן. חאן פוג'ה 2005. בין הספרים בסינית העוסקים בצ'יאן ובמחשבתו יש לציין במיוחד את אוסף המאמרים של תלמידו הידוע ביותר, יו יינגשה (1991) מאוניברסיטת פרינסטון. דו ווימינג (2001) מאוניברסיטת הרווארד מזכיר את צ'יאן במאמריו זה שנים רבות, ולאחרונה הציג אותו כאחד משלושה מלומדים סינים שהסבירו את חשיבות שימור הסביבה הטבעית במונחי המחשבה הקונפוציאנית. למעשה, הרעיונות שדו מייחס לצ'יאן בשנותיו האחרונות מופיעים בבירור במחשבות רגועות משפת האגם, המוקדם בהרבה מהספרים שהוא מסתמך עליהם.

4 אוסף כתביו של צ'יאן מו יצא לאור בשנות התשעים של המאה ה-20. הוצאות שיטתיות, מחודשות ומעודכנות של כתביו הופיעו לאחרונה בטאיוואן בהוצאת Lantai. בבייג'ינג פורסמו עד כה בהוצאת סאן-ליאן (Sanlian shudian 三联书店) כותרים רבים מעבודותיו, ובכללם העבודה הגדולה שלו על מחשבת ג'ו שי (צ'יאן מו 1971). מאז מותו של צ'יאן נערכו בטאיוואן, בהונג קונג ובסין כמה כנסים שדנו במחשבתו. למשל, הכנסים השנתיים שעורך בית צ'יאן מו בטייפה. בשנת 1995 חגגו מאה שנה להולדתו, ובשנת 2000 קיימו כנס לציון עשור ללכתו. על העניין בצ'יאן מו בסין העממית עד שנת 1998 ראו צ'ו ג'יה-ג'יאן 1998. בחוגי המחקר במערב נכתבה עד כה עבודה מונוגרפית אחת ובה מופיע

שנית, הערך של העבודה נובע במידה רבה מהבנתו של המחבר את מגמת ההקצנה שסין הייתה נתונה בה בימיו, נושא שמרבים לדון בו ובהשלכותיו בשנים האחרונות.⁵ דומה שצ'יאן ידע לזהות מגמה זו והבין את הסכנות האורבות ממנה. בקריאה שטחית, הכותרת 'מחשבות רגועות משפת האגם', מייצגת אנטיטזה לתנאים מסביב – מה למחשבות רגועות ולתנאים ששררו בסין בסוף שנות הארבעים? ברובד עמוק יותר היא מייצגת את התנאי החיוני לגיבוש הפתרונות, שכן היא מלמדת על מחויבותו של המחבר לשמש משקיף שקול ומאוזן ביחס לתהליכים שהוא עד להם, ומעמדה זו לתרום. בהקדמה המקורית לספר כותב צ'יאן על תחושתו שאין הוא בקיא די הצורך ואינו חזק דיו (מבחינה נפשית) לעבד במלואה את הדינמיקה השלילית שהוא רואה באירועים האקטואליים. לכן הוא מבקש, לדבריו, לתרום את רעיונותיו מנקודת המבט חסרת העניין לכאורה של משקיף מן הצד. בפרק 29 של הטקסט הוא מצהיר כי כל מבוקשו להצביע על ההישג הנכון, כלומר להבדיל מהישגים שאינם נכונים. אלמלא כן, הוא מביע חשש שאדמת סין, אשר רוותה מהומות ואסונות, לא תזכה לשלווה המיוחלת. כמי שהתיימר להיות פטור ממגמת ההקצנה ביקש צ'יאן מו לבסס את רעיונותיו על למדנות, במובן של לימוד הבעיות, הימנעות מדעות קדומות והבחנה בין עיקר לטפל. דומה שהוא הקפיד שלא לזהות את עצמו עם מחנה כלשהו, עד כדי כך שלאחרונה מתנהלת מחלוקת אינטלקטואלית בשאלה אם הוא נמנה עם המלומדים הסינים המודרנים המזוהים עם התחדשות המסורת הקונפוציאנית ומכונים הקונפוציאנים החדשים.⁶

שלישית, היום כמו בשנות הארבעים, לשאלת התרבות תפקיד חיוני בדיוני המשכילים בסין. חיפוש אחר סדר שילכד את העם הסיני ויעניק משמעות קיומית ליחיד ולחברה נוכח בכל מקום. כל עוד החזיק מאו דזה-דונג (Mao Zedong, 1893-1976) בשלטון הוא קיים אידאולוגיה שביססה את סמכותו

תרגום זיכרונותיו של צ'יאן מו על הוריו. ראו דנרליין 1988. אם נסתמך על הביבליוגרפיה שלו, דומה שדנרליין קרא כמעט את כל החיבורים של צ'יאן, להוציא את 'מחשבות רגועות משפת האגם'. לאחרונה שאבתי עידוד ממאמר של פרופסור צ'ן צ'יייון (Chen Chi-yun) מאוניברסיטת קליפורניה בסנטה ברברה, ובו מודגש ערכה של העבודה מבחינת ההבנות העמוקות שבה ביחס ללימוד ההיסטוריה והתרבות הסינית. ראו צ'ן צ'יייון 2003. פרופסור צ'ן מצביע בגוף המאמר על קשר בין שיחתו עם חוקר מִישראל (גדי ישי) ובין העניין המחודש שלו במחשבות רגועות משפת האגם.

5 יו יינגשה 1994.

6 אלמן 2002, 535.

וגם ליכדה את האנשים. חרף כל ההסתייגויות, היא סיפקה משמעות לקיום הלאומי הסיני. היום מקצת החוקרים רואים בתקופה המאואיסטית שלב חריג ומצביעים על המשכיות בין תקופת הרפובליקה (1912-1949) לתקופה שמאז 1978.⁷ משנות השמונים של המאה ה-20 מירוץ העושר והעצמה המואץ תופס את מקומן של האידאולוגיות ודוחק את הערכים האחרים אל השוליים. רבים מהמבקרים מצביעים על ריחוק בין הפרט למדינה, על התרחבות פערים וניכור בחברה. ערך רווחת האדם, המוזכר שוב ושוב, אכן תקף לכלל החברה, אך רבים נשארים מאחור. דומה שתרבות סין העכשווית מרוממת את ההתפתחותיות (developmentalism), מעודדת וולגריזציה של החברה, ומוזילה את התרבות הגבוהה. מגמה זו דוחקת אל השוליים משכילים דוגמת צ'יאן מו, העוסקים בלימודים ההומניסטיים. אולם בכך הם נעשים חיוניים מאי פעם.

הסינתזה שגיבש צ'יאן מו בנויה באופן מודע מעולם המושגים ומדפוסי המחשבה הסיניים, ולכן יש לה ערך בדיון הבין-תרבותי בימינו. רבים מהרעיונות העולים ב'מחשבות רגועות משפת האגם' שבים ומופיעים בזירה האינטלקטואלית העכשווית בסין, ולא רק בקרב אלה המזהים כמחדשי הקונפוציאניזם. הדאגה מפני תוהו, הטבועה במסורת, מניעה משכילים, ובכללם חוקרים במדעי הטבע ובמדעי החלל, לחפש תשובות לשאלות הזוהות הסינית והסדר התרבותי. רבים היום מבקשים, כמו צ'יאן בזמנו, לעדכן את התרבות אך גם לשמור על המשכיות עם המסורת. רק כך, הם מבינים, ניתן לקיים את הזוהות הסינית אף על פי שהמודרניזציה של סין שוחקת אותה. כמותו, יש המאמצים את דרך הלמדנות מתוך מודעות לצורך בנטרול המגמות הקיצוניות; כמותו, יש המכירים בצורך הדחוף לגבש מערכת ערכים הומניסטית-מסורתית. מגמות אלה יש לקשר עם ההבנה שיסודות מודרניים מצויים גם במסורת הקונפוציאנית. ההצלחות הכלכליות בסין, בהונג קונג, בדרום קוריא, בסיןגפור, בטאיוואן ובעוד מדינות מלמדות שסינתזה קונפוציאנית מודרנית איננה מכשול, לא להשגת עצמה כלכלית ופוליטית ולא למודרניות או לקדמה. חיבורו של צ'יאן מציע הבנות המוסיפות תוכן ומשמעות ליעדים האלה. הן רלוונטיות לתהליך המודרניזציה בסין וגם במקומות אחרים.

צ'יאן מו מלמד באוניברסיטת בייג'ינג 1931-1937
(השימוש בתמונה ברשות בית צ'יאן מו, טייפהן)